

UDK: 321.01:327
Bibliid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 1, str. 71–95

Pregledni rad
Primljen 21. jula 2017.
Odobren 16. oktobra 2017.
DOI:<https://doi.org/10.2298/MEDJP1801071L>

Različita shvatanja moći države kao ključnog pojma realističkog teorijskog pristupa

Milan LIPOVAC¹

Apstrakt: Pojam moći države se u nauci o međunarodnim odnosima ozbiljnije proučava već skoro sedam decenija. Autor daje pregled određenja moći države iz perspektive realističkog teorijskog pristupa, ali i predstavnika drugih teorijskih pristupa koji su se bavili ovim pojmom. Naglasak je stavljen na tri preovlađujuća shvatanja moći: moć shvaćena kao kontrola nad resursima, moć shvaćena kao kontrola nad akterima i moć shvaćena kao kontrola nad događajima, odnosno ishodima. Teorijska diskusija dopunjena je prednostima i nedostacima svakog od ovih shvatanja moći države, a sa ciljem njihove sistematizacije i eventualne pomoći pri odabiru adekvatnog određenja moći u sprovođenju konkretnih istraživanja. Autor zaključuje na to da pojam moći države prevazilazi okvire realističkog teorijskog pristupa i predstavlja jedan od ključnih pojmova (po nekim autorima i ključni pojam) u proučavanju međunarodnih odnosa, kao i da svako od predstavljenih shvatanja moći ima svoje mesto u teorijsko-pojmovnom aparatu nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti.

Ključne reči: realizam, država, moć, kontrola resursa, kontrola aktera, kontrola događaja i ishoda.

Danas moć jednako kao i pre 60 do 70 godina, kada je počela utemeljena rasprava o ovom pojmu unutar nauke o međunarodnim odnosima, predstavlja ključni koncept za razumevanje odnosa između država. Cela realistička paradigma utemeljena je na pojmu moći države, međutim značaj ovog pojma se svakako ne završava u okvirima ovog teorijskog pristupa. Zato je u vezi sa ovom tvrdnjom

¹ Autor je docent na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

E-pošta: milanlipovac@gmail.com

potrebno napraviti dve dodatne dopune. Prvo, pristup, odnosno stanovišta, pretpostavke i zaključci koji su razvijeni unutar realizma, iako utemeljeni u odnosima moći između država, nisu samo to. Realizam, samo u pogledu teorijske mreže pojmova koju koristi, podrazumeva daleko više od toga. Realisti pored pojmova koji su imanentni ovoj teorijskoj postavci (npr. nacionalni interesi, anarhija, hegemonija, ravnoteža moći, polarnost, bezbednosna dilema, obrasci prijateljstva i neprijateljstva itd), primenjuju i širi set pojmova koji su primarno razvijani u okvirima drugih teorijskih pristupa (npr. saradnja, relativni i apsolutni dobici, identitet, amalgamirane i pluralističke zajednice). Drugo, premda imanentan realizmu, pojam moć države prevazilazi okvire ovog teorijskog pristupa. Primena pojma moći države u proučavanju predmeta nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti ne implicira automatski i pripadnost realističkoj školi mišljenja. Moć države se kao analitički pojam primenjuje u gotovo svim teorijskim okvirima dveju naučnih disciplina: liberalizmu, socijalnom konstruktivizmu, kritičkim teorijama itd.

Uvažavajući ove specifičnosti centralnog pojma, u radu će svakako biti napravljen pregled stanovišta prvih teoretičara moći države poput Roberta Dala, Herolda Lasvela, Abrahama Kaplana, Kalevija Holstija, Rudolfa Rumela, ali sa posebnim naglaskom na stanovišta najpoznatijih predstavnika realističkog teorijskog pristupa poput Hansa Morgentaua, Rejmona Arona, Keneta Volca i Džona Miršajmera. Teorijska diskusija će biti dopunjena i stanovištima drugih relevantnih teoretičara poput Karla Dojča, Džefrija Harta, Erika Gertckog, Dejvida Boldvina, Džozefa Naja i drugih.

Moć države i realistički teorijski pristup

Već je istaknuto da se pojam moć države u nauci o međunarodnim odnosima tematizuje skoro od nastanka same discipline i da je još tada istican njegov prvorazredni značaj. Čak i danas, kada je nauka o međunarodnim odnosima i kada su studije bezbednosti daleko razvijenije, nego u periodu kada je pojam moći države tek uspostavljan, gotovo da postoji konsenzus oko toga da moć države predstavlja jedan od temeljnih pojmova. Pojedini realisti ga čak smatraju i najznačajnijim pojmom. Tako je, na primer, utemeljivač klasičnog realizma Hans Morgentau isticao da pojam moći predstavlja „teorijsko jezgro međunarodne politike”, a kompletnu međunarodnu politiku predstavljao kao „borbu za moć” (*struggle for power*).²

² Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.

Pojedini teoretičari takođe u želji da istaknu značaj ovog pojma često citiraju britanskog filozofa Bertranda Rasela (Bertrand Russell) koji je smatrao da je moć osnovni pojam u društvenim naukama na isti način kao što je energija osnovni pojam u fizici.

Eksplanatorni potencijal pojma moći države moguće je sagledati i kroz različite odnose koje države i drugi relevantni akteri za istraživačko polje međunarodnih odnosa i studija bezbednosti mogu uspostavljati.³ Klaus Knorr (Klaus E. Knorr) je smatrao da se odnosi između država (ali i drugih relevantnih aktera, *prim. aut*) najgrublje mogu svrstati u tri kategorije odnosa: sukob i saradnja, kao dve krajnje tačke istog spektra, i indiferentnost, kao potpuno odsustvo zavisnosti između dve države.⁴

U smislu sukoba kao mogućeg odnosa između država, moć predstavlja ključnu karakteristiku, što pojam moći države čini plodnim analitičkim alatom, jer omogućava proučavanje okolnosti koje su dovele do izbijanja sukoba; primenom pojma moći moguće je objasniti tok, odnosno pravac razvoja sukoba, i uz određene rezerve predvideti njegov ishod. Na ovaj način moguće je argumentovati značaj koji pojam ima u proučavanju sukoba između država, odnosno drugih bezbednosnih aktera.

Nasuprot tome, moć države može biti veoma koristan analitički pojam i u proučavanju saradnje između država, jer u slučajevima velikog dispariteta moći slabija država ne tako retko nema potpunu slobodu da samostalno uređuje način, obim i tip saradnje sa moćnijim „partnerom”. I konačno, postoje autori koji smatraju da pojam moći ima značajan eksplanatorni potencijal čak i u slučajevima kada dva države ne uspostavljaju nikakve odnose. Naravno, u tim slučajevima moć ne predstavlja konstituens takvog odnosa, nego upravo suprotno – takav odnos ili

³ Jezikom Kopenhaške škole studija bezbednosti ovi akteri se označavaju kao „jedinice” (*units*), odnosno pojmom koji obuhvata države i kvazidržave, nepriznate države, delove država koji teže secesiji/separatizmu, kao i druge političke entitete koji ne ispunjavaju sve kriterijume državnosti, ali predstavljaju relevantne aktere u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti i gde je jedno od glavnih svojstava to što ovi akteri mogu koristiti moć ili se prema njima može primenjivati moć. Primena pojma moći i njegov sazajni potencijal, čak i u okviru realističkog teorijskog pristupa, prevazilazi državu kao dominantan oblik političkog organizovanja društva, jer pojam moći može biti korišćen u analizi odnosa države i drugih jedinica, kao i drugih jedinica međusobno. Još širi pojam od pojma jedinice bio bi pojam akteri, kojim bi se mogli obuhvatiti bezbednosni entiteti svih nivoa bezbednosne analize (globalne, regionalne, nacionalne, socijalne i ljudske bezbednosti). Zbog terminološke usaglašenosti autora čija će stanovišta biti predstavljena, u nastavku će biti korišćen opšteprihvaćen naziv centralnog pojma „moć države”, bez obzira što je taj pojam primenjiv i u proučavanju odnosa između jedinica, odnosno aktera koji prevazilaze države kako entitete.

⁴ Klaus E. Knorr, *Military Power and Potential*, Lexington Books, Heath, 1970, p. 3.

preciznije nepostojanje odnosa utiče na kapacitete, odnosno resurse koji su pretpostavka moći. Tako su, na primer, Dankan Snidal (Duncan Snidal) i Robert Pael (Robert Powell) u odvojenim radovima istakli da dve države koje se isključuju iz međusobne saradnje slabe obe strane, odnosno umanjuju kapacitete obe države i to u odnosu na treće države.⁵ Nešto slično pojmu izmakle dobiti u ekonomiji. U svakom slučaju saglasnost u pogledu značaja pojma moć u odnosima između država postoji, kakvi god bili ti odnosi.

Takođe u pogledu isticanja značaja pojma moć države, po mnogima „najveći živi realista” Džon Miršajmer (John J. Mearsheimer) smatra, da „uzroci rata i mira uglavnom zavise od ravnoteže snaga”.⁶ Međutim, iako moć predstavlja jedan od ključnih pojmova u proučavanju međunarodne bezbednosti, a kojim su se teoretičari bavili daleko pre konstituisanja nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti, pored značaja koji ovaj pojam ima, saglasnost još jedino postoji u pogledu njegove kompleksnosti i neodređenosti. Na kompleksnost pojma moći ukazivao je još Karl Dojč (Karl Deutsch) ističući kako je:

(...) jasno da moć nije jedna stvar već više. Ili još bolje, moć je jedan znak ili simbol koji mi dovodimo u vezu sa mnogo različitih izvora, odnosa i mogućnosti.⁷

Kao logična posledica ove kompleksnosti nameće se neodređenost pojma moći, pa je, na primer, utemeljivač realističkog pristupa u proučavanju međunarodne bezbednosti Hans Morgentau (Hans J. Morgenthau) isticao da je „koncept (političke) moći jedan od najvećih i najkontroverznijih problema/pojmova u političkim naukama”.⁸ Utemeljivač neorealizma Kenet Volc (Kenneth N. Waltz) deli ovo uverenje i naglašava da njegovo „adekvatno određenje ostaje pitanje

⁵ Klaus E. Knorr, *Military Power and Potential*, op. cit; Duncan Snidal, “International cooperation among relative gains maximizers”, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 4, 1991, pp. 387–402; Duncan Snidal, “Relative gains and the pattern of international cooperation”, *American Political Science Review*, Vol. 85, No. 3, 1991, pp. 701–726.

⁶ John J. Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1994–1995, p. 13. Pojam ravnoteže moći (*balance of power*), koji se kod nas najčešće pogrešno prevodi kao „ravnoteža snaga”, predstavlja jedan od ključnih pojmova kojim su se objašnjavali odnosi supersila u periodu Hladnog rata, ali i uopšte međunarodna bezbednost. Bez obzira na pogrešan, ovaj pojam ne bi trebalo dovoditi u vezu sa pojmom snage države, nego sa pojmom moći države.

⁷ Karl W. Deutsch, *The analysis of international relations*, Prentice-Hall, New Jersey, 1978, p. 45. Navedeno prema: Radoslav Stojanović, *Sila i moć u međunarodnim odnosima*, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 34.

⁸ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*, op. cit., p. 27.

kontroverze”.⁹ Dok recimo Robert Gilpin (Robert Gilpin) moć smatra čak „jednim od najproblematičnijih pojmova u oblasti međunarodnih odnosa”.¹⁰

Nasuprot ovome, najveće neslaganje među teoretičarima tiče se važnosti koja se pojmu moći pridaje kada je reč o međunarodnoj, odnosno nacionalnoj bezbednosti. Zato odgovori na pitanja da li moć predstavlja opredeljujući faktor u pogledu objašnjenja ponašanja aktera, odnosno država koje tragaju za svojom bezbednošću i/ili da li je moć presudna za određivanje načina na koji će države ostvarivati svoje nacionalne interese, mogu predstavljati dobar kriterijum za određivanje sa velikom pouzdanošću načelnog odnosa autora (koji daje odgovore na ova pitanja) prema realističkom teorijskom pristupu. Predstavnici realističke škole mišljenja smatraju da su odgovori na ova pitanja određeni odnosima moći između aktera, odnosno država. Dok, recimo liberalisti, socijalni konstruktivisti ili pak predstavnici kritičke škole, iako uvažavaju značaj pojma moć države, prioritet najčešće daju nekim drugim pojmovima, poput saradnje, ideja (socijalnih konstrukcija) ili pak emancipacije.

Određenje moći države

Brojni autori ističu kako moć ne predstavlja samo centralni pojam u međunarodnoj politici, međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, nego u društvenim naukama uopšte. Stoga o pojmu moći postoje brojne filozofske, sociološke i druge postavke najopštijih društvenih nauka, međutim već je rečeno da je naglasak ovog rada na određenjima moći koji su imanentni teorijskim okvirima nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti. Ovakav način tematizacije moći počinje sa klasičnim realistima, i to u prvom redu sa Hansom Morgentauom i Rejmonom Aronom (Raymond Aron).

Morgentau uzroke „realpolitičkog” u međunarodnoj bezbednosti pronalazi na individualnom planu, ističući da su agresija i konflikt posledice „nepromenjive ljudske prirode”.¹¹ Ljudi nepromenjivu prirodu konsekventno prenose na sve entitete koje stvaraju, gde je država najvažniji oblik političkog organizovanja i za realiste najvažniji akter međunarodnih odnosa. Morgentau suštinu moći vidi u

⁹ Kenneth N. Waltz, “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics”, in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 333.

¹⁰ Robert Gilpin, *War and change in world politics*, Cambridge University Press, New York, 1981, p. 13.

¹¹ Ibid.

psihološkom odnosu onoga (one države) ko tu moć vrši i onoga (one države) nad kime se ta moć vrši.¹² Ovakav psihološki odnos on objašnjava „voljom za moć”, a koja je opet posledica nepromenljive ljudske prirode, pa su zato za Morgentaua centralni pojmovi u proučavanju odnosa između država, pored nacionalnog interesa, i moć i borba za očuvanje moći.

Aron smatra da je cilj države u odnosima sa drugim državama nametanje svoje volje i pobjeda ne samo pobjede radi. U tom smislu, Aron razlikuje moć, silu i potencijal; moć određuje kao sposobnost nametanja volje, silu kao ukupnost materijalnih resursa trenutno na raspolaganju u slučaju pribegavanja nasilju, a potencijal kao sposobnost proširene upotrebe sile u zavisnosti od vremena, prostora i snage protivnika.¹³ Aron navodi primer kako je Japan 1941. godine imao veću silu, ali su SAD posedovale veći potencijal koji im je omogućio da stvore veću silu već nakon nekoliko godina rata. Prema Aronu, cilj realističke spoljne politike može da bude i moć (sama po sebi), a koja se ostvaruje tako što ta država nastoji da poveća sopstvene resurse, ali i da „smanji raspoložive ili potencijalne resurse svog neprijatelja, i da poveća resurse saveznika, kao i da pridobije nesvrstane i neutralne”.¹⁴

Mada Morgentau i Aron nisu prvi teoretičari koji su na ovakav način odredili pojam moći, njihova stanovišta svakako mogu da posluže kao dobar uvod u teorijsku diskusiju o stanovištima drugih relevantnih teoretičara, a koja se uslovno mogu svrstati u tri grupe shvatanja: shvatanje moći kao kontrole nad resursima, shvatanje moći kao kontrole nad akterima/državama i shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima.

Shvatanje moći kao kontrole nad resursima

Shvatanje moći kao kontrole nad resursima predstavlja sigurno najpoznatiji i najčešće korišćeni pristup pojmu moći, bar kada je reč o proučavanju odnosa između država. Jer kako to Georg Švarcenberger (Georg Schwarzenberger) smatra, moć predstavlja „sposobnost pojedinca, grupe ili države da nametne svoju volju drugome, oslanjajući se pri tom na efikasnost sredstava sile u slučaju nepokoravanja”.¹⁵ Dok

¹² Ibid., p. 29.

¹³ Više o ovome u: Srđan Slović, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Meunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014, str. 87–112.

¹⁴ Raymond Aron, *Les Etudes politiques*, Gallimard, Paris, 1972, p. 286. Navedeno prema: Srđan Slović, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua”, op. cit., str. 94.

¹⁵ Georg Schwarzenberger, *Power Politics: A Study of International Society*, Stevens/FA Praeger, London, 1951, p. 14.

recimo Volc ističe da se „najvažniji događaji u međunarodnoj politici objašnjavaju razlikama u sposobnostima/kapacitetima država, (a ne ekonomskim snagama koje deluju unutar država i izvan njih)”.¹⁶ Dakle, za zastupnike ovakvog shvatanja određeni resursi (njihova količina i kvalitet), odnosno kontrola nad tim resursima predstavljaju referentni okvir za analizu moći države. Centralna ideja, a ujedno i prednost ovakvog shvatanja u odnosu na druga dva, ogleda se u tvrdnji da kontrola nad resursima može da se pretvori u kontrolu nad akterima i/ili događajima/ishodima, ukoliko to želi država koja kontroliše te resurse.

Druga važna karakteristika ovog pristupa, a koju ističe Erik Gertcki (Erik Gartzke), jeste da moć predstavlja osnovu za „utvrđivanje preferencija države” (*determining state preferences*), a što „opredeljujuće utiče na to da iste države pod različitim okolnostima međusobno sarađuju ili se suprotstavljaju jedna drugoj”.¹⁷ Iako je zastupnik relacionog shvatanja moći, Gertcki smatra da odnosi moći između država na predstavljaju *per se* uzrok sukoba, odnosno rata. Kao ključnog pokretača bezbednosne dinamike ističe „promenu odnosa relativne moći”, odnosno „ono šta država zna ili ne zna” o sebi ili drugoj državi može dovesti do međusobnog nadmetanja u resursima kojima raspolažu.¹⁸ Zato ovo stanovište Gertcki unapređuje Grikovim (Joseph M. Grieco) pojmom relativnih dobitaka, naglašavajući da državama u međusobnom odnosu nije (samo) važan pozitivan ishod, odnosno korist, nego je važnije da ta korist/dobit bude veća nego kod drugih država.¹⁹ To praktično znači da države mogu „profitirati” i ukoliko ostvaruju štetu, odnosno gubitke u međusobnom odnosu, ali pod uslovom da je šteta/gubici veća po drugu stranu. Utoliko nije važno koliko jedna država dobija, nego je važno da protivnik te države dobija manje i obrnuto, nije važno da li država gubi, nego da njen protivnik gubi više.

Sledeća (treća) važna karakteristika je mogućnost kakvog-takvog merenja, odnosno upoređivanja moći različitih država. Moć shvaćena kao kontrola nad resursima podrazumeva različite resurse, a koji mogu biti objektivni i merljivi (poput veličine teritorije, broja stanovnika, bruto društvenog proizvoda i sl). Rudolf Rumel (Rudolph J. Rummel) tako ističe da ovi indikatori omogućavaju rangiranje svih

¹⁶ Kenneth N. Waltz, “Globalization and American power”, *The National Interest*, Vol. 59, Spring 2000, p. 52.

¹⁷ Erik Gartzke, “The relevance of power in international relations”, *Christopher H. Browne: Center for International Politics*, 2009, p. 1.

¹⁸ *Ibid.*, p. 4.

¹⁹ Joseph M. Grieco, “Realist theory and the problem of international cooperation: Analysis with an amended prisoner’s dilemma model.” *The Journal of Politics* Vol. 50. No. 3, 1988, pp. 600-624. i Joseph M. Grieco, *Cooperation among nations: Europe, America, and non tariff barriers to trade*. Cornell University Press, 1990.

država na konzistentan i jedinstven način.²⁰ Na ovom tragu, a na bazi određenih indikatora moći teoretičari prave razliku između supersila, velikih sila, regionalnih sila i malih država.²¹

Četvrta važna karakteristika ovakvog shvatanja moći proističe iz ideja koje su nezavisno jedan od drugog razvili Rudolf Rumel (Rudolph J. Rummel) i Johan Galtung (Johan Galtung). Dvojica autora su smatrala da postoji veza između velikih razlika u vrednostima pojedinih indikatora sa jedne i ponašanja aktera, odnosno država sa druge strane. Države sa visokim vrednostima pojedinih i niskim vrednostima drugih indikatora, imaju tendenciju nasilnog ponašanja prema drugim državama.²² Na primer, veliki broj stanovnika i visok bruto društveni proizvod, a mala teritorija države ili velika industrijska proizvodnja, a mala količina privrednih bogatstava na kojoj se bazira ta industrijska proizvodnja mogu predstavljati razlog za sprovođenje agresije prema drugim državama, a što u dosadašnjoj istoriji nije bio redak slučaj.

Miršajmer smatra da moć „ne predstavlja ništa više od određenih dobara ili materijalnih bogatstava koje država ima na raspolaganju”.²³ Majkl Barnet (Michael Barnett) i Rejmond Dival (Raymond Duvall) moć određuju kao „proizvodnju, kroz i putem društvenih odnosa, efekata koji oblikuju sposobnosti aktera da kontrolišu sopstvenu sudbinu”.²⁴ Vredno pomena je i stanovište Džozefa Naja (Joseph S. Nye) koji pravi razliku između tvrde, meke i pametne moći. Pretpostavka tvrde moći su klasični, prvenstveno vojni resursi, i ova moć se ostvaruje pritiskom ili ucenom. Nasuprot tome je meka moć koja predstavlja sposobnost da „jedna država pridobije druge države za svoje ciljeve i to se naziva kooptivna moć (*co optive power*) ili meka moć (*soft power*) i u suprotnosti je sa tvrdom ili komandnom moći, a koja se koristi kako bi se drugima naređivalo.²⁵ Meka moć je sposobnost države da utiče na druge

²⁰ Rudolph J. Rummel, *The Dimensions of Nations*, Sage, Beverly Hills, 1972.

²¹ Pojedini teoretičari koriste i nazive „globalna sila”, velika, srednja i mala sila, kako bi napravili razliku između država u odnosu na moć, odnosno resurse kojima raspolažu.

²² Johan Galtung, “East-West Interaction Patterns”, *Journal of Peace Research*, Vol. 3, No. 2, 1966, pp. 146–176; Rudolph J. Rummel, *A Status Field Theory of International Relations*, Research Report No. 50, Dimensionality of Nations Project, University of Hawaii, 1971.

²³ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 89.

²⁴ Michael Barnett and Raymond Duvall, “Power in international politics”, *International Organization*, Vol. 59, No. 1, 2005, p. 45.

²⁵ Joseph S. Nye, “Soft power”, *Foreign policy*, Vol. 80, Fall 1990, pp. 153–171; Joseph S. Nye, “The Changing Nature of World Power”, *Political Science Quarterly*, Vol. 105, No. 2, 1990, pp. 177–192; i najvažnija referenca iz tog perioda: Joseph S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.

kako bi došla do željenih ishoda, ne prinudom ili potplaćivanjem nego preko atrakcije, odnosno privlačnosti. Meka moć jedne države počiva na njenim „resursima u oblasti kulture, na njenim vrednosti i politici koju vodi, dok strategija pametne moći kombinuje resurse tvrde i meke moći”.²⁶ U svakom slučaju svaki od ovih oblika moći i prema Naju podrazumeva određene resurse.

Ipak među teoretičarima postoje velike razlike u pogledu toga koja to materijalna dobra ili koje to sposobnosti kojim država raspolaže ili u dogledno vreme može raspolagati zaista predstavljaju moć. Pojedini teoretičari poput Džefrija Harta (Jeffrey Hart) predlažu razmatranje i „neopipljivih” (nematerijalnih) indikatora poput strukture (organizacije) vojnih snaga, liderskih sposobnosti i spremnost da se upotrebi sila kada je to neophodno.²⁷ Neusaglašenost predstavlja samo jedan od nedostataka ovakvog shvatanja pojma moći države. Tako na primer Rumel nedostatke i kritike stanovišta po kojem moć predstavlja kontrolu nad resursima svodi na sledeće:

- nije jasno koje resurse bi trebalo uzeti u obzir prilikom opšteg upoređivanja moći, jer različiti tipovi sukoba zahtevaju različite tipove resursa koji utiču na ishod tih konflikata;
- neki resursi poput „spremnosti za upotrebu sile” se vrlo teško ili gotovo nikako ne mogu izmeriti;
- razmatranje resursa moći države isključuje uticaj nedržavnih aktera, a u vezi sa ishodom konflikta;
- nije jasno kako će se država, sa svojom moći nositi sa međuzavisnošću država, koalicijama/savezima ili kolektivnom akcijom;
- nije izvesno da će država uvek moći da koriste resurse koji su inače pod njenom kontrolom;
- rasprava o moći kao kontroli nad resursima je praktično svođenje na raspravu o resursima kao potencijalu za određene spoljne ili bezbednosne politike, ali bez ulaženja u to ko, kako i protiv koga koristi te resurse /sredstva.²⁸

²⁶ Joseph S. Nye, “Public diplomacy and soft power”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1, March 2008, p. 94. Opšta je pretpostavka da države koje su istovremeno i slabe države (a takve su sve zapadnobalkanske države) teško da mogu imati bilo kakvu meku, a još manje pametnu moć kojom bi dolazile do željenih ishoda u interakciji sa drugim državama. Zato će u ovom istraživanju akcenat primarno biti stavljen na upotrebu ovog analitičkog koncepta u njegovom klasičnom određenju, ili jezikom Džozefa Naja na tvrdu moć države.

²⁷ Jeffrey Hart, “Three approaches to the measurement of power in international relations”, *International Organization*, Vol. 30, No. 2, 1976, pp. 289–305.

²⁸ Rudolph J. Rummel, *The Dimensions of Nations*, op. cit., p. 290.

Nabrojanim nedostacima mogu se dodati i kritike pojedinih autora koji su se konkretnije bavili mogućnostima za merenje moći, kao na primer Dejvid Singer (David J. Singer) i Melvin Smol (Melvin Small) koji su, u vezi sa međuzavisnošću država a prvenstveno u pogledu savezništava, isticali da se ulazak u kolektivne sisteme odbrane (i ne samo odbrane) može činiti kao dobar način da se uveća moć države. Ali su, takođe, isticali i da moć alijanse ne predstavlja prost zbir moći država koje je čine, nego da je ta moć manja.²⁹ Utisak je da bi ovoj jednačini o kojoj su govorili Singer i Smol trebalo dodati još jednu nepoznatu. Brojni primeri nas upućuju na zaključak da iz članstva u savezima (prvenstveno odbrambenim) ne izvlače sve države članice jednaku korist. Više je nego evidentno da na primer SAD imaju daleko više koristi od članstva u NATO-u od recimo Islanda ili Luksemburga.³⁰

Kada je reč o kritikama stanovišta po kojem moć predstavlja kontrolu nad resursima, Dejvid Boldvin (David A. Baldwin) ističe da ono što predstavlja sredstvo moći ili aktivu moći (*power asset*) u jednoj situaciji, ne mora predstavljati to isto i u drugoj situaciji.³¹ Boldvin moć ne shvata kao apsolutnu kategoriju, nego relativni potencijal koji u zavisnosti od svog karaktera i prirode može omogućiti lakše i brže ostvarivanje ciljeva u pojedinim oblastima (npr. politika, ekonomija, odbrana i sl.). A što bi u vezi sa članstvom u vojnim savezima na primeru Grčke i Makedonije moglo da znači sledeće, Grčka članstvom u NATO-u nije samo ojačala ofanzivne vojne kapacitete, a kojima bi mogla ostvarivati nacionalne interese u Makedoniji i regionu, nego može i uslovljavati i/ili zaustaviti uključivanje Makedonije u taj vojni savez, što u krajnjoj liniji i radi zahtevima za promenom naziva ove bivše jugoslovenske republike. Na ovaj način Grčka članstvo u NATO-u može koristiti i kao sredstvo spoljne politike prema Makedoniji.

Na tragu ovog nedostatka u pogledu višeznačnosti uticaja određenih resursa ili čak nemogućnosti utvrđivanja ko, kako i koje resurse koristi u odnosima prema drugim akterima, odnosno državama, Robert Kiohejn (Robert O. Keohane) i Stefano Gucini (Stefano Guzzini) ističu da ovakvo stanovište predviđanje ili generalizaciju

²⁹ David J. Singer and Melvin Small, "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815–1945", in: D. J. Singer (ed.), *Quantitative International Politics*, Free Press, New York, 1968, p. 249.

³⁰ Nakon terorističkih napada od septembra 2001. godine po prvi i jedini put do sada su članice NATO postupile po članu 5 Vašingtonskog sporazuma. Međutim, korist od članstva u ovakvom savezu nije samo mogućnost za aktiviranje sistema kolektivne odbrane, nego i u namenskoj industriji, ekonomiji i sl. Pitanje od čega ta korist zavisi i iz čega se sve sastoji, svakako može predstavljati predmet posebne analize.

³¹ David A. Baldwin, "Power and International Relations", in: W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, Sage, London, 2013, p. 277.

čini gotovo nemogućim.³² U tom smislu verovatno ne bi trebalo pre naglašavati saznanji doprinos niti jednog teorijskog pojma u međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, nego njegov potencijal sagledavati kroz prizmu pojmovne mreže koju autori kreiraju u proučavanju konkretnih istraživačkih problema.³³

Shvatanje moći i kao kontrole nad akterima

Pored navedenog materijalnog shvatanja moći, odnosno shvatanja moći kao kontrole nad resursima koji su manje ili više objektivni i zbog toga merljivi, u međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti postoji i drugo veoma rasprostranjeno stanovište koje se označava kao relaciono shvatanje moći. Ovo shvatanje je javlja u dve varijacije gde prvu predstavlja shvatanje moći kao kontrole nad akterima. U okviru ovog stanovišta Robert Dal (Robert Dahl) „moć određuje kao sposobnost A da B uradi nešto što inače ne bi uradio“.³⁴ Dalovo određenje predstavlja najčešće korišćeno u okviru relacionog pristupa i kako to primećuje Boldvin, do danas ovo određenje moći nije naročito unapređivano.³⁵

U okviru relacionog pristupa, Herold Lasvel (Harold D. Lasswell) i Abraham Kaplan (Abraham Kaplan) su nekoliko godina pre Dala razvili šire određenje, po kojem moć predstavlja (stvarni ili potencijalni) odnos u kojem delovanje aktera A bar delimično dovodi do promena u ponašanju aktera B, s tim da je „ponašanje aktera B“ u ovom slučaju najšire shvaćeno, pa može podrazumevati i uverenja, stavove, sklonosti, mišljenje, očekivanja, emocije i/ili predispozicije da se ponašaju na određen način.³⁶ Prema predstavnicima ovog pristupa moć je aktuelni ili pretpostavljeni odnos između dva aktera, odnosno dve države, a ne samo pitanje posedovanja nekog dobra, odnosno resursa. Akter, odnosno država ima moć

³² Robert O. Keohane, “Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond”, in Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 158–203; Stefano Guzzini, “The use and misuse of power analysis in international theory”, Ronen Palan (ed.), *Global Political Economy: Contemporary Theories*, Routledge, London & New York, 2000, pp. 53–66.

³³ Više o ovome u: Milan Lipovac, *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*, doktorska disertacija, 28. novembar 2016, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

³⁴ Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 2, No. 3, 1957, p. 202.

³⁵ David A. Baldwin, *Key Concepts in the New Global Economy*, Edward Elgar Publishing, 2012.

³⁶ Harold D. Lasswell & Abraham Kaplan, *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*, Yale University Press, New Haven, 1950. Navedeno prema: David A. Baldwin, “Power and International Relations”, op. cit., pp. 274–275.

ukoliko uspeva da utiče na odluke i ponašanje drugog aktera. Prema ovom shvatanju moć je fenomen koji se uvek uspostavlja i meri u odnosu na druge države, odnosno svi kapaciteti kojima država raspolaže postaju moć tek kada se pretpostave ili suprotstave drugoj državi. Tako da i ovako shvaćen pojam moći ističe nejednakost država na međunarodnom planu, koje se (kao i u slučaju različitih resursa kojima raspolažu) svrstavaju u supersile, velike sile, regionalne sile i male države.

Kritike koje se mogu uputiti Lesvilovom i Kaplanovom, kao i Dalovom shvatanju moći u okviru relacionog pristupa se mogu svesti na sledeće:

- 1) kritiku koja bi se odnosila na nepostojanje ograničenja u pogledu ponašanja aktera B. Lasvel i Kaplan, te Dal delovanje A određuju kao uticaj na verovatnoću promene ponašanja B, što implicira potvrdu moći ukoliko se B drukčije ponaša pod uticajem A. Međutim nedostatak ovakvog određenja moći je što promene koje konsekvantno nastaju u ponašanju B nisu ograničene samo na one alternative koje su prihvatljive za A. Ili jednostavnije rečeno, A može naterati B da uradi nešto što B inače ne bi uradio, ali to nešto ne mora odgovarati A;
- 2) u vezi sa prethodnim, B takođe može pod uticajem A uraditi nešto što ne odgovara ni A ni B.

Imajući u vidu navedene kritike ovakvog određenja, daleko operacionalnijim i adekvatnijim čini se još jedno klasično određenje moći, koje je dao Kalevi Holsti (Kalevi J. Holsti) još šezdesetih godina prošlog veka. Holsti pod potvrdom moći podrazumeva odnos kada „A preuzima akt ili akte prema B, tako da B sladi pravac ponašanja koji je u skladu sa željama A”.³⁷ Međutim i ovakvom određenju moguće je uputiti veći broj kritika, a koje se jednako odnose i na Lesvelovo i Kaplanovo, te Dalovo i Holstijevo određenje moći i gde se ključne kritike mogu svesti na sledeće:

- A može naterati B da uradi nešto što B inače ne bi uradio, ali to nešto može samo u pojedinim segmentima odgovarati A, odnosno postoji mogućnost da B uradi samo nešto od onoga što mu A nameće. Na primer, Srbija može prihvatiti učešće u Briselskom dijalogu na zahtev Evropske unije, ali ne mora popuštati pred zahtevima prištinskih vlasti;
- u slučaju postojanja više zahteva, A može naterati B da menja ponašanje (politiku) samo po pojedinim zahtevima i to u potpunosti, ali ne i u vezi sa preostalim zahtevima. Na primer, Srbija može ispunjavati zahteve Evropske unije u pogledu ekonomskih standarda i vladavine prava, ali ne i po pitanju spoljne politike, konkretno oko uvođenja ekonomskih sankcija Rusiji ili, još drastičnije, oko priznanja nezavisnosti Kosova i Metohije;

³⁷ Kalevi J. Holsti, “The Concept of Power in the Study of International Relations”, *Background*, Vol. 7, No. 4, 1964, p. 180.

- moć se može ispoljavati kao prinuda, ali i ne mora, odnosno moć može predstavljati pretnju, ali i ubeđivanje. Ukoliko određeni akter B promeni svoje ponašanje ne pod pritiskom ili pretnjom sile, nego uvažavajući argumente A i sagledavajući ishode svog ponašanja na „novi način”, i zbog toga odluči da nešto uradi drugačije, a na obostranu korist i A i B, onda imamo sasvim novu situaciju koju Knorr objašnjava uvođenjem novog pojma koji naziva „uticaj koji nije moć” (*nonpower influence*), a kako bi ga jasno razlikovao od moći.³⁸ Ukoliko novo ponašanje predstavlja izraz volje aktera B, a koje može biti drukčije u odnosu na volju i/ili cilj koje je B imao pre nego što je država A izvršila uticaj i ubeđivanje, onda ne možemo govoriti o moći. Ipak ukoliko akter/država B u istoj situaciji nakon ubeđivanja ili uticaja A, uradi nešto protivno svojoj volji i/ili cilju, onda postoje osnovi da govorimo o jednoj posebnoj vrsti moći – mekoj moći;
- slučaj kada A ima moć u odnosu na B, ali po konkretnom pitanju ne želi da prisili B da uradi nešto što B inače ne bi uradio, predstavlja primer u kojem ne možemo dokazati da odnos moći postoji. Ovakav slučaj nalaže uvođenje i drugih teorijskih pojmova u analizu, poput na primer volje ili (nacionalnog) interesa, a što dodatno komplikuje razmatranje i merenje, odnosno potvrđivanje moći;
- B takođe može promeniti svoje ponašanje, tako što anticipira promenu ponašanja A, a bez da je država A izvršila bilo kakav uticaj i proveravala ili primenila svoju moć u odnosu na B. Najbolji primer za to je bezbednosna dilema gde oba aktera iz straha od uvećanja moći drugog kreću u trku u naoružavanju, a koju ni SSSR niti SAD nisu želele i koja je bila ključna karakteristika čitavog Hladnog rata;
- imajući u vidu da stvarnost nije toliko jednostavna i da se ponašanje jednog aktera, odnosno države ne može svesti samo na „za ili protiv zahteva koje postavlja moćnija država” svi su izgledi da se eksplanatorni potencijal ovakvog shvatanja moći završava na nivou ograničavanja opsega mogućih ponašanja B, a pod uticajem A i u vezi sa onim što mu A nameće;
- i na kraju, u pogledu kritike relacionog shvatanja moći potrebno je napraviti korak unazad u teorijskom smislu i postaviti pitanje: kako zaista znati šta A želi ili ne želi u odnosu na B, a što je pretpostavka razumevanja i dokazivanja moći A u odnosu na B, ukoliko takav odnos moći zaista postoji.

Uvažavajući nabrojane kritike i teorijska nastojanja da se one prevaziđu, relacioni pristup moći svakako ostaje važno stanovište koje omogućava analizu ovog centralnog pojma, ako ne u međunarodnim odnosima uopšte, onda bar u okviru realističkog pristupa. U pogledu pokušaja empirijskog proučavanja moći u okviru

³⁸ Klaus E. Knorr, *Military Power and Potential*, op. cit.

relacionog pristupa, vredno pomena je stanovište koje je razvio Dejvid Boldvin, a koji razlikuje pet najznačajnijih dimenzija moći:

- 1) Obuhvat – odnosi se na aspekt ponašanja aktera (države) B pod uticajem aktera (države) A. To znači da moć aktera A može da varira, odnosno da može biti veća ili manja u zavisnosti od konkretnog pitanja. Na primer, Japan može imati jači uticaj na Severnu Koreju u pogledu ekonomije, nego u vojnoj dimenziji;
- 2) Domen – odnosi se na broj, odnosno niz drugih aktera (država) na koje akter (država) A vrši uticaj. Drugim rečima, pitanje je koliko je B, odnosno koliko je aktera B na koje akter A vrši uticaj. Na primer, regionalne sile imaju veliki uticaj na region kojem pripadaju, ali mogu imati manji ili nikakav uticaj u drugim delovima sveta. Današnji domen ruskog uticaja je daleko manji nego nekada SSSR-a;
- 3) Veličina – odnosi na verovatnoću da je ponašanje aktera B jeste ili bi moglo biti izazvano od strane aktera A.³⁹ Ova dimenzija takođe može biti označena i kao „pouzdanost” uticaja aktera A. Država koja u trgovinskim odnosima ima manje od 30% za ostvarivanje svojih ciljeva je manje moćna od one države koja ima 90%;
- 4) Troškovi – uspostavljanje odnosa između aktera A i B podrazumeva i određene troškove po oba aktera koji su svakako relevantni u proceni međusobnog uticaja.⁴⁰ Ovakva vrsta analize pokreće i niz pitanja da li je skupo ili jeftino za A da utiče na B, odnosno da li je skupo ili jeftino da se B povinuje zahtevima A. Pojedini teoretičari čak smatraju da više moći ima akter/država koja uz manje troškove ostvaruje svoj uticaj u odnosu na drugog aktera/državu.⁴¹ Ako A može da natera B da učini nešto što je skupo za B, neki smatraju da je to pokazatelj veće moći nego kada A natera B da učini nešto što je jeftino za B. Čak i kada A nije u stanju da nametne B ispunjenje svojih zahteva, A može biti u stanju da nametne određene troškove B zbog nepoštovanja.⁴²
- 5) Sredstva – Boldvin, kao predstavnik škole mišljenja po kojoj moć predstavlja relacioni odnos, pravi klasifikaciju sredstava koja se mogu koristiti u odnosima

³⁹ Robert A. Dahl, “The concept of power”, op. cit. Bukvalan prevod reči „veličina” bi bio „težina” (*weight*), ali je utisak da „veličina” na adekvatniji način oslikava ono što Boldvin podrazumeva pod ovom dimenzijom moći.

⁴⁰ David A. Baldwin, *Paradoxes of Power*, Basil Blackwell, New York, 1989.

⁴¹ John C. Harsanyi, “Measurement of social power, opportunity costs, and the theory of two-person bargaining games”, *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 7, No. 1, 1962, pp. 67–80.

⁴² Više o ovome u: John C. Harsanyi, “Measurement of social power, opportunity costs, and the theory of two-person bargaining games”, op. cit; Thomas C. Schelling, *Choice and Consequences: Perspectives of an Errant Economist*, Harvard University Press, Cambridge (MA), 1984, pp. 268–290; David A. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, 1985.

(moći) između država.⁴³ On razlikuje simbolička, ekonomska, vojna i diplomatska sredstva:

- pod simboličkim sredstvima podrazumeva ono što Tomas Risse (Thomas Risse) označava kako „komunikativna akcija” (*communicative action*), a što se odnosi i na kritičke diskurse, propagandu, kritikovanje normi, pružanje informacija i slično;⁴⁴
- ekonomska sredstva se mogu stavljati u funkciju odnosa moći tako što se povećava ili smanjuje količina robe ili usluga, a koje su potrebne drugim državama;
- vojna sredstva se po Boldvinu mogu koristiti i kao sredstvo kojim se pretilo, ali i kao sredstvo koje se zaista primenjuje, a o čemu postoje brojni primeri u međunarodnoj istoriji;
- dok diplomatska sredstva podrazumeva međunarodnu praksu širokog spektra od predstavljanja do pregovaranja.

Predstavnici relacionog pristupa takođe smatraju da je moć pre multidimenzionalan nego monolitan i jednodimenzionalan pojam, što ostavlja mogućnost za uvećanje moći u jednoj dimenziji, a smanjenje u drugoj dimenziji bez promena u odnosima koji su uspostavljeni između dva aktera, odnosno države.⁴⁵ Kao i da moć u jednoj dimenziji ili oblasti nije prenosiva na moć u drugoj oblasti, odnosno da država koja je moćna u vojnoj dimenziji tu svoju moć može koristiti samo kako bi uticala na druge aktere da menjaju svoje ponašanje u vezi sa vojnim pitanjima, a nikako u oblasti politike ili ekonomije i obrnuto.⁴⁶ Ova Boldvinova tvrdnja je više nego sporna imajući u vidu da i u novijoj istoriji postoji veliki broj primera u kojima je neka supersila ili velika sila vršila različite ekonomske pritiske kako bi promenila ponašanje drugih država po određenim političkim pitanjima. Ekonomske sankcije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji predstavljaju samo jedan takav primer. U prilog ovoj tvrdnji, predstavnik shvatanja moći kako kontrole nad događajima ili ishodima, Džefri Hart čak ističe da ekonomske sankcije predstavljaju najbolji način za ostvarivanje političkih ciljeva.⁴⁷

⁴³ David A. Baldwin, “Power and International Relations”, op. cit., pp. 275–276.

⁴⁴ Thomas Risse, “‘Let’s argue!’: Communicative Action in World Politics”, *International Organization*, Vol. 54, No. 1, 2000, p. 33.

⁴⁵ David A. Baldwin, “Power and International Relations”, op. cit., p. 275.

⁴⁶ David A. Baldwin, “Power and social exchange”, *American Political Science Review*, Vol. 72, No. 4, 1978, pp. 1229–1242.

⁴⁷ Jeffrey Hart, “Three approaches to the measurement of power in international relations”, op. cit., p. 293.

Shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima

Kako Džefri Hart ističe, ovakvo shvatanje moći prvi je razvio Džejms Koleman (James S. Coleman) u knjizi *The Mathematics of Collective Action*.⁴⁸ Koleman je smatrao da je shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima zasnovano je na teoriji racionalnog izbora, gde razlozi kontrolisanja/upravljanja resursima ili drugim akterima proizlaze iz želje za ostvarivanjem određenih ishoda. Iako nije isključena mogućnost da akter, odnosno država koja ima moć, odnosno kontrolu nad događajima i ishodima, kontroliše i druge države ili resurse kao vrednost *per se*, ta vrsta kontrole može se smatrati samo sporednom sposobnošću u odnosu na kontrolu nad događajima i ishodima. Zato je centralna ideja shvatanja moći kao kontrole nad događajima i ishodima da kada jedan akter ima potpuno kontrolu nad svim događajima i svim ishodima, on uopšte nema potrebu da kontroliše druge aktere ili resurse. Umesto da pravi direktnu vezu između akcija/napora koje akteri preduzimaju i ishoda, Koleman je uočava međuzavisnost, odnosno vezu između napora i događaja i vezu između događaja i ishoda.⁴⁹ Zato je jedna od prednosti ovakvog pristupa i u sužavanju istraživačkog fokusa na one događaje za čije ishode je zainteresovan akter.

Razrađujući Kolemanovo stanovište kao polaznu ideju, Hart ishode određuje kao društvena stanja koja predstavljaju rezultat individualne ili kolektivne akcije i koji su međusobno isključivi. Dok željene ishode ili ciljeve određuje kao ishode koji proizvode i/ili uvećavaju korist po aktera/državu, a gde korist zavisi od mogućih ishoda koje akter koji ima moć najviše priželjkuje.⁵⁰ Akteri, odnosno države nemaju kapacitete da se bave svim događajima, nego samo onim događajima koji su iz određenog razloga značajni za tu državu. Imajući to u vidu, jedna od pretpostavki koja je razvijena u okviru ovog stanovišta je da akteri (države) uglavnom nastoje da kontrolišu (upravljaju) događaje koji su međusobno uslovljeni, odnosno da upravljaju onim događajima koji su u uzajamnoj/posledičnoj vezi. Zato kontrola nad događajima u proučavanju međunarodne, odnosno nacionalne bezbednosti prema Hartu, može biti jednaka kontroli nad „zajedničkim konsekventnim/posledičnim događajima”.⁵¹ Hart kao verovatno najpoznatiji predstavnik ovog shvatanja moći ističe i tri glavne prednosti ovog pristupa:

- 1) ovaj pristup omogućava analizu koja ima i deskriptivnu i normativnu prednost u odnosu na druga dva pristupa;

⁴⁸ Ibid., p. 298.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., p. 297.

- 2) opštiji je i od relacionog pristupa i od pristupa po kojem moć predstavlja kontrolu nad resursima. Obuhvata više faktora, a ne isključuje značaj niti direktnog uticaja na aktera, niti umanjuje značaj resursa kojima akter, odnosno država raspolaže, ali je u krajnjem ključno ono šta se zaista dešava „na terenu”;
- 3) jedino se u okviru ovog pristupa naglašava međuzavisnost događaja, odnosno ističe se kako postoji konsekventna veza između događaja za koje je zainteresovan određeni akter, odnosno država.⁵²

Prednostima ovakvog shvatanja moći, a koje navodi Hart mogu se dodati još najmanje četiri. Prvo, uslovno se može reći da su shvatanja moći kao kontrola nad resursima i kao kontrola nad akterima, stanovišta instrumentalnog karaktera. Odnosno u oba slučaja se posredno utiče (preko resursa ili preko aktera) na ono što akter, odnosno država koja ima moć želi da ostvari. Nasuprot tome, u okviru shvatanja moći kao kontrole nad događajima i ishodima akcenat je direktno stavljen na ključno pitanje, a to je ono što akter (država) koja ima moć zaista i želi, odnosno na ishod koji prižaljuje. Druga važna prednost ovog pristupa je uvažavanje međuzavisnosti koja postoji između država. Dakle, određeni željeni ishod ne mora zavisiti samo od odnosa dve države ili od posedovanja konkretnih resursa, nego najčešće nastaju kao posledica delovanja i međusobnog uticaja više različitih država, a koje mogu biti zainteresovane za različite ishode. Na prednost u vezi sa međuzavisnošću država, prirodno se naslanja sledeća, treća prednost, po kojoj se iz analize, a na osnovu ovog stanovišta ne isključuje mogućnost uplitanja drugih država, niti se isključuje kolektivna akcija kao način ostvarenja željenog ishoda. I četvrta, važna prednost je što potvrda moći u okviru ovog pristupa ne podrazumeva kontrolu svih događaja, nego samo onih događaja za čije je ishode zainteresovan taj akter, odnosno država.⁵³ U okviru shvatanja moći kao kontrole nad resursima očekivano je da potvrda moći podrazumeva kontrolu nad što više resursa u odnosu na druge aktere, odnosno države (u vezi sa relativnim dobicima). Takođe i u relacionom pristupu poželjna je kontrola nad što više aktera, jer se, između ostalog, ta moć i potvrđuje u odnosu na druge aktere, odnosno države. Nasuprot ovim stanovištima, akter, odnosno država potvrđuje svoju moć ukoliko kontroliše samo one događaje i ishode koji su za tu državu važni.

U pogledu kritika ovom pristupu moguće je izneti sledeći argumentaciju. Na tragu ideje o potvrdi moći, a u vezi sa kontrolom samo onih događaja i ishoda koji su značajni za konkretnog aktera, odnosno državu, ostaje nejasno po kom

⁵² Ibid., p. 303.

⁵³ Prednost ovog shvatanja u pogledu sužavanja istraživačkog fokusa na samo one događaje za koje je zainteresovana država je već istaknuto, ali je iz potrebe za sistematičnim pregledom ponovljena u ovom delu.

kriterijumu odrediti koji su događaji i ishodi značajni za državu, a koji nisu. Jedan od načina razrešenja ove dileme moglo bi biti već predloženo uvođenje drugih teorijskih pojmova u analizu, a prvenstveno pojma nacionalni interes. Ukoliko je jedini kriterijum potvrde moći države ostvarivanje povoljnog ishoda u događajima koji su za tu državu važni, kako sa sigurnošću znati da do takvog (željenog ishoda) nije došlo slučajno ili spletom okolnosti na koje ta država nije uticala. Na dvadesetom zasjedanju Generalne skupštine UNESCO-a novembra 2015. godine u Parizu jedna od tački dnevnog reda bilo je i glasanje o članstvu Kosova i Metohije u ovoj organizaciji. Članstvo bi sigurno ubrzalo prijem Prištine i u druge međunarodne organizacije, a što bi moglo da se protumači i kao *de jure* međunarodno priznanje. Ipak to se nije dogodilo, jer je za takvu odluku nije glasala dvotrećinska većina od broja prisutnih (prisustvovalo 142 države članice), odnosno za su glasale 92 države, protiv 50, a 29 država je bilo uzdržano.⁵⁴ Ovakav ishod glasanja je u beogradskim medijima i od strane srpskih političara predstavljen kao „velika diplomatska pobeda”, dok postoje i uveravanja da Srbija nije preduzimala gotovo nikakvu diplomatsku aktivnost i da je ovakav ishod posledica spleta okolnosti jer je Kosovu nedostajalo samo tri glasa za članstvo u UNESCO-a, kao i da 9 država među kojima SAD, Izrael i Gvineja Bisao, a koje bi najverovatnije glasale za, nisu imale pravo glasa zbog neplaćenih članarina.

Određeni ishod može želeti više aktera, pa se samo po sebi postavlja logično pitanje čija bi potvrda moći bio takav ishod koji nezavisno jedna od druge priželjkuje više država. I na osnovu čega pripisati zasluge za konkretan ishod? Ovaj problem je posebno izražen u slučajevima kada države deluju kroz međunarodne organizacije. Određeni željeni ishod može biti dugoročno štetan po državu (na primer kada su SAD raskinule trgovinski sporazum sa Venecuelom i Ekvadorom zbog njihovog članstva u OPEK, one su samo kratkoročno ostvarile željeni ishod (kažnjavanje Venecuele i Ekvadora), ali ovakav ishod je dugoročno doveo do povećanja cene nafte i štetno uticalo na SAD i njenu ekonomiju. U vezi sa navedenim primerom, moguće je istaći još jedan nedostatak, a to je pitanje održivosti određenog željenog ishoda. Naime, jednostranim raskidanjem trgovinskog sporazuma sa Venecuelom i Ekvadorom od strane SAD, pored ekonomskih posledica po sve strane, usledio je i pritisak vlada ostalih latinoameričkih zemalja pa su SAD suspendovale odluku o raskidanju sporazuma

⁵⁴ Tom prilikom nijedna zapadnobalkanskih država (neračunajući Srbiju) nije glasala protiv, dok su Rumunija, Bosna i Hercegovina i Grčka bile uzdržane, a sve druge države iz našeg šireg okruženja su glasale za prijem Kosova u UNESCO (Austrija, Italija, Slovenija, Hrvatska, Bugarska, Albanija, Mađarska, Crna Gora, Makedonija i Turska). Jedine evropske države koje su glasale protiv prijema su bile Belorusija, Kipar, Moldavija, Rusija, Slovačka i Španija.

sa Venecuelom i Ekvadorom. Tako da bar na ovom primeru SAD nisu imale potpunu kontrolu nad događajem i u potpunosti kontrolisale željeni ishod.

Pored toga, postavlja se pitanje po koju cenu treba kontrolisati određeni događaj i ostvariti određeni ishod. Velika sila ili supersila može istovremeno biti zainteresovana za ishode u više različitih događaja. Zato je potrebna prioritizacija tih događaja, a koja može zavisiti i od trenutnih okolnosti i na osnovu kojih se države opredeljuju za konkretne događaje i ishode. Te okolnosti mogu dovesti do toga da se određeni događaj ne kontroliše zbog drugih prioriteta, tako da bi bio pogrešan zaključak da ta država nije zainteresovana za taj događaj i/ili da po tom konkretnom događaju trajno ne može da uspostavi moć. Pre će biti da je ovakav odnos prema događaju posledica samo trenutnih okolnosti. Do ovakve situacije može dovesti i sama država ukoliko je zainteresovana, odnosno ukoliko želi da kontroliše veliki broj događaja. Najbolji primer je nacistička Nemačka u periodu Drugog svetskog rata, koja kada je otvorila veliki broj frontova (događaja) više nije mogla da ostvaruje željene ishode. Na kraju, zanemaruje se mogućnost „trenutne saglasnosti” drugih država. Na primer, druge države se mogu „složiti” sa određenim ishodom za koji nisu previše zainteresovane, međutim ukoliko se okolnosti značajno promene pa te druge države (sa istim odnosima moći) sada žele drukčiji ishod, mogu i da izazovu državu kojoj je na osnovu inicijalnih pretpostavki pogrešno pripisan atribut moći.

Zaključak: različita shvatanja moći države i odabir adekvatnog pristupa

Ono što teoretičari ističu kao nedostatak stanovišta po kojem se moć shvata kao resurs upravo predstavlja glavni razlog zbog čega se ovo shvatanje moći čini primerenijim u proučavanju odnosa između država istog nivoa moći, odnosno proučavanju međusobnih odnosa malih država ili međusobnih odnosa sila (regionalnih, velikih ili supersile) koje proveravaju ili potvrđuju moć na regionalnom ili globalnom nivou. Jer kritika po kojoj kontrola nad određenim resursima ne podrazumeva izvesnost u pogledu ostvarivanja cilja ili nametanja svoje volje drugom akteru/država, kao da je primerenija odnosima između država koje raspolažu ujednačenom količinom resursa. Čini se da je očekivano da države čiji su resursi u ravnoteži nastoje da uvećaju količinu resursa nad kojima imaju kontrolu, a kako bi stvorile disbalans, odnosno disproporciju u količini kontrolisanih resursa u odnosu na drugu državu i kako bi ta disproporcija mogla predstavljati osnov za nametanje sopstvenih interesa i gde bi ostvarivanje tih interesa moglo predstavljati potvrdu odnosa moći.

Nasuprot tome, velika disproporcija u resursima kojima raspolažu na primer SAD kao supersila i bilo koja mala država Azije, Afrike, pa čak i Evrope, kao da ne predstavlja dovoljnu potvrdu da moć postoji. Jer bi u suprotnom to upućivalo na zaključak da svaka država ima moć nad svakom drugom državom koja ima kontrolu nad manjom količinom resursa. Zato se daleko primerenijom čini pretpostavka da taj ogroman disparitet moći u pogledu kontrole nad resursima može činiti više nego realnu osnovu za nametanje određenog interesa supersile, a protivno volji male države, pa čak i više malih država.

U vezi sa pretpostavkom da moć kao kontrola nad resursima predstavlja dobar analitički okvir za proučavanje odnosa između država sa ujednačenim resursima, potrebno je napraviti određeno pojašnjenje i ogradu. Ovakva pretpostavka je, kao što je već rečeno, u najvećoj meri vezana samo za slučajeve međusobnih odnosa malih država. Dok je vezano za slučajeve odnosa između sila potrebno istaći dodatne pretpostavke. Naime, čini se da se u slučaju međusobnih odnosa supersila određeni nivo ravnoteže u količini kontrolisanih resursa podrazumeva, jer bez te ravnoteže ne bi bile supersile. I druga dodatna pretpostavka u veza sa međusobnim odnosima supersila bi mogla da se odnosi na to da ta količina resursa, odnosno moći kojom raspolažu, u njihovim međusobnim odnosima prvenstveno utiče na ponašanje druge supersile. Najbolji primer za to je način na koji je okončana Kubanska raketna kriza 1962. godine gde su i jedna i druga supersila procenile da bi direktan konflikt, imajući u vidu međusobne (vojne) kapacitete, podrazumevao nemerljivo veće gubitke nego potencijalnu korsit po bilo koju stranu.

Druga važna karakteristika shvatanja moći kao kontrole nad resursima proističe iz njene miltidimenzionalnosti, pa se različiti resursi mogu drukčije ispoljavati u različitim poljima ili dimenzijama odnosa koje su države uspostavile. Ovu tezu je moguće objasniti na primeru intervjuja koji je hrvatski premijer Milanović dao RTS-u, a gde je rekao da „Hrvatska može zaustaviti put Srbije ka Evropskoj uniji, ali da Hrvatska to ne želi”.⁵⁵ Međutim, ovde bi trebalo imati u vidu i stanovište koje razvija Boldvin i koje je već istaknuto u radu, a gde „ono što predstavlja sredstvo moći ili aktivu moći u jednoj situaciji, ne mora predstavljati i u drugoj”.⁵⁶ Tako i članstvo u Evropskoj uniji može predstavljati veliku prednost u odnosu na države koje nisu članice, ali su neznatni izgledi da će male države pojedinačno voditi glavnu reč u kontekstu jedinstvene politike Evropske unije, nego da će i one svoju politiku prilagođavati najmoćnijim državama članicama.

⁵⁵ Intervju Zorana Milanovića za RTS, 25. septembar 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=SyAGWmjVGQ8>, 20/07/2017.

⁵⁶ David A. Baldwin, *Key Concepts in the New Global Economy*, op. cit., p. 277.

Imajući u vidu sve navedene prednosti i nedostatke shvatanja moći kao kontrole nad resursima, shvatanja moći kao kontrole nad akterima i shvatanja moći kao kontrole nad događajima i ishodima, stiže se utisak da svaki od ovih pristupa ima značaj u proučavanju predmeta nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, kao i da svako od ovih shvatanja može omogućiti poseban uvid u proučavanju konkretnih fenomena.

Tako na primer, relacioni koncept moći, odnosno moć shvaćena kao kontrola nad akterima može imati veći eksplanatorni potencijal u proučavanju odnosa između velikih i malih, odnosno između supersile i velikih sila sa jedne i malih država sa druge strane. Ovo je ujedno i verovatno najčešća pretpostavka u nauci o međunarodnim odnosima, odnosno studijama bezbednosti, da veliki vrše pritisak na male države i da ponekad opredeljujuće utiču na njihovo ponašanje.

Proučavanje odnosa između malih ili jednakih država gde ni jedna ne može drugoj nametnuti nacionalni interes ili određeno ponašanje, zahteva i neko drukčije shvatanje moći kao ključnog analitičkog pojma. U tom smislu stanovište po kojem moć predstavlja resurs može imati veći eksplanatorni potencijal u proučavanju odnosa između malih ili jednakih država, odnosno u proučavanju nacionalnih bezbednosti malih država u odnosu na druge male države. Nasuprot tome, shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima može predstavljati dobar okvir za analizu odnosa moći između malih država. Ukoliko prihvatimo prethodnu pretpostavku, a koja je centralna ideja ako ne kompletne nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti, onda bar realističkog pristupa, da se države u međunarodnoj, odnosno nacionalnoj bezbednosti prvenstveno rukovode svojim interesom i da je taj interes često suprotstavljen interesima drugih država, onda postojanje suprotstavljenih interesa malih država, odnosno postojanje željenih ishoda koji su različiti, pa čak i međusobno isključivi, ne dokazuje ništa više od toga. Dakle, postojanje suprotstavljenih interesa, odnosno željenih ishoda koji su međusobno isključivi, a u vezi sa događajima koji su značajni za više država, nisu dovoljni za faktičko uspostavljanje moći, odnosno nametanje određenog ishoda. Postojanje međusobno suprotstavljenih željenih ishoda je samo pretpostavka uspostavljanja odnosa moći, a da bi se takav odnos zaista i uspostavio svi su izgledi da je neophodna ili kontrola nad akterima (državama) ili nad većom količinom resursa. Male države gotovo nikad nemaju kapacitet/moć da kontrolišu druge male države i zbog minimalnih razlika u resursima kojima raspolažu male države ne mogu drugim malim državama nametati željene ishode. Ukoliko bi razlika u resursima bila veća onda bi postojali i veći izgledi za ostvarivanje određenog interesa, odnosno postizanje željenog ishoda.

U svakom slučaju, pojam moć države prevazilazi okvire realističkog teorijskog pristupa, a svako od predstavljenih shvatanja moći ima svoje mesto u teorijsko-

pojmovnom aparatu nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti. Konačan odabir određenja moći koji je će biti korišćen kao analitička alatka u konkretnom istraživanju predstavljaće odluku koju istraživač donosi na osnovu pripadnosti određenoj školi mišljenja i prvenstveno na osnovu predmeta i cilja istraživanja.

Bibliografija

- Baldwin, David A., *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, 1985.
- Baldwin, David A., *Key Concepts in the New Global Economy*, Edward Elgar Publishing, 2012.
- Baldwin, David A., "Power and International Relations", in: W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, Sage, London, 2013, pp. 273–297.
- Baldwin, David A., "Power and social exchange", *American Political Science Review*, Vol. 72, No. 4, 1978, pp. 1229–1242.
- Baldwin, David A., *Paradoxes of Power*, Basil Blackwell, New York, 1989.
- Barnett, Michael and Duvall, Raymond, "Power in international politics", *International Organization*, Vol. 59, No. 1, 2005, pp. 39–75.
- Dahl, Robert A., "The Concept of Power", *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 2, No. 3, 1957, pp. 201–215.
- Gartzke, Erik, "The relevance of power in international relations", *Christopher H. Browne: Center for International Politics*, 2009, pp. 1–41.
- Galtung, Johan, "East-West Interaction Patterns", *Journal of Peace Research*, Vol. 3, No. 2, 1966, pp. 146–176.
- Gilpin, Robert, *War and change in world politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.
- Grieco, Joseph M., "Realist theory and the problem of international cooperation: Analysis with an amended prisoner's dilemma model", *The Journal of Politics*, Vol. 50, No. 3, 1988, pp. 600–624.
- Grieco, Joseph M., *Cooperation among nations: Europe, America, and non tariff barriers to trade*, Cornell University Press, 1990.
- Guzzini, Stefano, "The use and misuse of power analysis in international theory", Ronen Palan (ed.), *Global Political Economy: Contemporary Theories*, Routledge, London & New York, 2000, pp. 53–66.

- Harsanyi, John C., "Measurement of social power, opportunity costs, and the theory of two-person bargaining games", *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 7, No. 1, 1962, pp. 67–80.
- Hart, Jeffrey, "Three approaches to the measurement of power in international relations", *International Organization*, Vol. 30, No. 2, 1976, pp. 289–305.
- Holsti, Kalevi J., "The Concept of Power in the Study of International Relations", *Background*, Vol. 7, No. 4, 1964, pp. 179–194.
- Kenneth N. Waltz, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 333.
- Keohane, Robert O., "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", in Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 158–203.
- Knorr, Klaus E., *Military Power and Potential*, Lexington Books, Heath, 1970.
- Lipovac, Milan, *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*, doktorska disertacija, 28. novembar 2016, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
- Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1994–1995, pp. 5–49.
- Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
- Nye, Joseph S., "Public diplomacy and soft power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1, March 2008, pp. 94–109.
- Nye, Joseph S., "Soft power", *Foreign policy*, Vol. 80, Fall 1990, pp. 153–171.
- Nye, Joseph S., "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*, Vol. 105, No. 2, 1990, pp. 177–192.
- Nye, Joseph S., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- Risse, Thomas, "'Let's argue!': Communicative Action in World Politics", *International Organization*, Vol. 54, No. 1, 2000, pp. 1–39.
- Rummel, Rudolph J., *A Status Field Theory of International Relations*, Research Report No. 50, Dimensionality of Nations Project, University of Hawaii, 1971.
- Rummel, Rudolph J., *The Dimensions of Nations*, Sage, Beverly Hills, 1972.

- Schelling, Thomas C., *Choice and Consequences: Perspectives of an Errant Economist*, Harvard University Press, Cambridge (MA), 1984.
- Schwarzenberger, Georg, *Power Politics: A Study of International Society*, Stevens/FA Praeger, London, 1951.
- Singer, David J. and Small, Melvin, "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815–1945", in: D. J. Singer (ed.), *Quantitative International Politics*, Free Press, New York, 1968, pp. 247–286.
- Slović, Srđan, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Meunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014, str. 87–112.
- Snidal, Duncan, "International cooperation among relative gains maximizers", *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 4, 1991, pp. 387–402.
- Snidal, Duncan, "Relative gains and the pattern of international cooperation", *American Political Science Review*, Vol. 85, No. 3, 1991, pp. 701–726.
- Stojanović, Radoslav, *Sila i moć u meunarodnim odnosima*, Radnička štampa, Beograd, 1982.
- Waltz, Kenneth N., "Globalization and American power", *The National Interest*, Vol. 59, Spring 2000, pp. 46–56.
- Waltz, Kenneth N., "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", in: R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 322–345.

Milan LIPOVAC

**DIFFERENT UNDERSTANDING OF STATE POWER AS A KEY NOTION
WITHIN THE REALIST THEORETICAL APPROACH**

Abstract: The concept of power is not a new phenomenon, so the intellectual origin of this concept can also be found among the ancient philosophers. However, the reconsideration of this concept within the International relations and Security studies started 60-70 years ago. The representatives of the realistic theoretical approach were mostly those who dealt with the concept of power of the state, as well as representatives of other theoretical approaches (e.g. liberalism, social constructivism, critical theories, feminist approaches, etc.). But, despite the great interest in this concept, consensus exists only on two key issues related to power of the state. First, in the terms of importance everyone agrees that the power of the state is one of the key concepts, and second, in the terms of complexity. Therefore, no one should be surprised by the pluralism of viewpoints regarding the concept. Those viewpoints could be reduced on three prevailing comprehensions of power of the state: power as control over resources, power as control over actors and power as control over events and outcomes. All these prevailing comprehensions have its own advantages and disadvantages. The aim of this paper was to present the views of relevant scholars (through the theoretical discussion not only by the realists), and to offer an adequate overview of the advantages and disadvantages of each of these comprehensions. Such a review of literature could certainly be useful for researchers in the case of selecting an adequate comprehension of power of the state for their particular specific research. The researcher should make this kind of decision based on a particular school of thought that he/she prefers, his/her personal affinities, but primarily based on the object and purpose of his/her research. The conclusion of the paper could be reduced to the notion that the concept of power of the state is far beyond the scope of realistic theoretical approach, and that it represents a key concept (and according to some scholars it is the most important concept in the IR), as well as that each of these prevailing comprehensions of power of the state has its own place in the theoretical conceptual apparatus of International relations and Security studies.

Keywords: Realism, state, power, resource control, actor control, event and outcome control.